

Miran MOŽINA*

V Sloveniji se je začel fakultetni študij psihoterapije

Ključne besede: bolonjski proces, bakalavreat in magisterij psihoterapevtske znanosti, Univerza Sigmunda Freuda, Slovenska krovna zveza za psihoterapijo, akreditacija, zaposlovanje psihoterapevtov

Povzetek: Na poti uveljavljanja psihoterapije kot samostojne znanstvene discipline in kot samostojnega poklica je posebnega pomena njeno vključevanje v akademski univerzitetni svet. Slovenska krovna zveza za psihoterapijo je v sodelovanju z Univerzo Sigmunda Freuda (USF) iz Dunaja oktobra 2006 začela s fakultetnim študijem psihoterapije takoj po maturi po sodobnem bolonjskem tristopenjskem programu. Vzporedno s tem je USF sklenila sporazum z novoustanovljeno Fakulteto za uporabne družbene študije v Novi Gorici, ki je omogočil, da je posebna delovna skupina pripravila in februarja 2007 vložila elaborat za akreditacijo dodiplomskega in podiplomskega študija psihoterapije v Sloveniji. Prednosti slovenske akreditacije bi bile številne, npr. status študenta, možnost za pridobitev koncesije in s tem znižanje šolnin. Inovacijski potencial fakultetnega študija psihoterapije je velik in zato odpira številne možnosti za uresničevanje novih ciljev, npr. zmanjšanje pomanjkanja psihoterapevtov, povezovanje razdrobljene psihoterapevtske scene, večje možnosti za kvalitetno prakso (npr. v okviru fakultetne svetovalnice), skrajšanje in poenostavitev izobraževanja iz psihoterapije, večji poudarek na raziskovanju psihoterapije idr. Potencialne zaposlitvene možnosti diplomantov bodo v socialnem in zdravstvenem varstvu, v šolstvu, zdravstvenem turizmu, na področju rehabilitacije, programov psihosocialne pomoči, paliativne oskrbe, psihosocialnega svetovanja, še posebej na področju hitro rastočih storitvenih dejavnosti, v javnih, zasebnih, neprofitnih organizacijah, v mednarodnih ustanovah (npr. dobrotelne in karitativne organizacije).

Faculty Study of Psychotherapy Has Started in Slovenia

Key words: bologna process, bachelor and master degree in psychotherapy science, Sigmund Freud University, Slovenian Umbrella Association for Psychotherapy, accreditation, employability of psychotherapists

Summary: The integration of psychotherapy to the academic world of universities is crucial for its affirmation as the autonomous scientifically based discipline and as the autonomous profession. In October 2006 Sigmund Freud University (SFU) from Vienna and Slovenian Umbrella Association for Psychotherapy have started with the faculty study of psychotherapy (the enrollment is possible immediately after the secondary school) which is organized in accordance with Bologna process (three levels – bachelor, master, doctor). Paralelly SFU signed the agreement with Faculty of Applied Social Studies in Nova Gorica which enabled the special project team to prepare and in February 2007 to apply for the accreditation of bachelor and master degree in Slovenia. The benefits of Slovenian accreditation would be many, for example student status, the possibility of state concession with the reduction of study costs. The innovative potential of the faculty study of psychotherapy is big and opens many possibilities for the realisation of new goals, for example the reduction of the insufficient number of psychotherapists in Slovenia, the integration of Slovenian psychotherapeutic scene, the improvement of the quality of the practice (for example in the frame of faculty outpatient department), the shortening and the simplification of the psychotherapy education, bigger emphasis on psychotherapy research etc. Potential employability possibilities for masters in psychotherapy science will be in social and health care system, in schools, health tourism, in the field of psychosocial rehabilitation, psychosocial help programmes, palliative care, psychosocial counseling, in public, private, non-profit organisations and international charity organisations.

Uvod

Duševne motnje in psihosomatske bolezni so v zadnjih desetletjih v razvitih družbah vedno bolj pogoste in bolj opazne. To je spodbudilo družbene zahteve po izdatnejši psihoterapevtski oskrbi prebivalstva, ki naj jo izvajajo primerno izobraženi in specializirani strokovnjaki. Po najstrožjih evropskih ocenah naj bi psihoterapevtske storitve nujno potrebovalo

Miran Možina* as mag. psihoterapevt. Naslov/Address: Ulica Metoda Mikuža ^{16, 1000} Ljubljana. miran-mozina@fsd.uni-lj.si

5 % prebivalstva, nekoliko manj nujno pa do 20 %. Če za katerega od poklicev lahko rečemo, da je poklic prihodnosti, je to gotovo psihoterapija. Za to govori dejstvo krhkosti in neodpornosti globaliziranega človeka na duševne motnje in življenjske zaplete kakor tudi njegova prebujajoča zavest, da si s psihoterapijo lahko razreši marsikakšen notranji konflikt in si izboljša kvaliteto življenja.

Na politično zakonodajni ravni je v zadnjih petnajstih letih v številnih evropskih državah družbenim zahtevam po večji ponudbi psihoterapevtskih storitev sledilo zakonsko urejanje psihoterapije in seveda so se ob tem pojavile tudi potrebe po čim boljši, ekonomsko in znanstveno preverjeni ponudbi na tem področju.

Hkrati so se okrepile tudi zahteve družbe do znanosti in želje po tem, da bi na področju psihoterapije prišlo do izboljšav pri poučevanju in raziskovanju. S temi družbenimi pričakovanji in prizadevanji so zdaj povezane tudi težnje po posebni ponudbi na področju psihoterapevtskih znanj na univerzah v različnih državah.

Izobraževanje, potrebno za bodočega psihoterapevta, se od dežele do dežele zelo razlikuje, vendar lahko prepoznamo temeljne elemente, skupne vsem. Tri stopnje izobraževanja, ki jih je sprva poznala psihoanaliza, so postale standard za vse psihoterapevtske edukacije: lastna izkušnja, teorija in praksa. Doseženo je tudi soglasje, da je za bodočega psihoterapevta potrebno več let izobraževanja. Na žalost se univerze še ne zavedajo svoje izobraževalne vloge na tem področju, zato se v večini primerov vrši izobraževanje v privatnih ustanovah in v civilnem, neprofitnem sektorju, npr. v društvih, običajno kot podiplomski študij ali kot nadaljnje izobraževanje. Študij obsega običajno več tisoč ur. Tako zahteva na primer Evropska zveza za psihoterapijo (EAP = European Association for Psychotherapy), katere standarde zastopa pri nas Slovenska krovna zveza za psihoterapijo (SKZP), za evropsko diplomu iz psihoterapije najmanj tri tisoč dve sto ur obsežen študij, in sicer za oboje: za splošna, osnovna znanja iz psihoterapije in za specialno edukacijo v enem izmed psihoterapevtskih pristopov. Ob tako zahtevnih izobraževalnih standardih in normativih je zato že nekaj časa naraščalo protislovje, da namreč ne moremo govoriti o psihoterapiji kot samostojni znanstveni disciplini, dokler ne postane ena izmed univerzitetnih disciplin, dokler je ni mogoče študirati tako, kot je možno študirati medicino, psihologijo ali socialno delo, se pravi na univerzi.

Sosednja Avstrija je dober primer evropske države z razvito psihoterapijo, za katero na tem področju zaostajamo najmanj desetletje ali dve. Od leta 1990 ima psihoterapevtsko dejavnost urejeno z zakonom (ki ga pri nas še ni), ki je izredno spodbudil razvoj psihoterapije. Izobraževanje psihoterapevtov v duhu tega zakona organizirajo predvsem zasebni inštituti. Tudi v Avstriji kot v drugih državah EU je zadnja leta vedno večja ponudba izobraževanj iz psihoterapije tudi na ravni univerz, zaenkrat izključno na podiplomski ravni (npr. univerzitetni programi v Grazu, na Dunaju, v Salzburgu, Innsbrucku in na Podonavski univerzi v Kremsu), saj je opazna potreba po odpravljanju zaostanka pri raziskovanju psihoterapije. Do tega je nedvomno prišlo tudi zato, ker se psihoterapevti pretežno izobražujejo izven univerz.

Tudi v Sloveniji sta zaenkrat dve izobraževanji iz psihoterapije, ki sta organizirani znotraj univerze na podiplomski ravni:

- enoletni podiplomski študij iz psihoterapije v okviru Medicinske fakultete v Ljubljani in
- magistrski in doktorski znanstveno-raziskovalni študij na Teološki fakulteti v Ljubljani.

Prvi poteka že od leta 1972 in je bil sprva obvezen za vse specializante psihiatrije in klinične psihologije. Danes je odprt tudi za druge visokošolske diplomante (npr. za medicinske sestre, socialne delavke) in je po svojem namenu, ciljih, obsegu ter vsebinah podoben študijskemu programu Propedevtika, ki ga od leta 1999 organizira SKZP. Predstavlja torej splošni uvod v psihoterapijo, preden potem diplomanti teh programov nadaljujejo svoje specialno izobraževanje iz psihoterapije v okviru enega od priznanih psihoterapevtskih pristopov (npr. TA, gestalt, sistemska terapija, psihoanaliza idr.).

Zasluga za drugi študij pa gre ustvarjalni skupini okoli patra Christiana Gostečnika, ki se je v tujini (v glavnem v ZDA) izobraževal iz novejših, predvsem relacijskih in sistemskih pristopov (avtorjev Mitchella, zakoncev Scharff, Sterna, Schorea idr.). Te novejšje pristope je uspešno združil ter integriral v relacijski družinski oz. sistemsko relacijski model (Gostečnik, 2002, 2004) in jih pripeljal v Slovenijo. Tako so s sodelavci (npr. zakonca Erzar) najprej leta 2001 ustanovili specialistično podiplomsko, s strani Univerze v Ljubljani priznano izobraževanje iz zakonske in družinske terapije na Teološki fakulteti, leta 2004 pa še magistrski in doktorski podiplomski program iz zakonske in družinske terapije. To je prvi univerzitetni podiplomski (magistrski in doktorski) znanstveno-raziskovalni študij v Sloveniji s področja psihoterapije. Teološka fakulteta pri izvajanju podiplomskega izobraževanja sodeluje tudi s strani uporabnikov popularnim Frančiškanskim družinskim inštitutom (praksa, staž) ter pri znanstveno-raziskovalnem delu z Enoto za razvojno-raziskovalno dejavnost Frančiškanskega družinskega inštituta. Podiplomski program na Teološki fakulteti ter Frančiškanski družinski inštitut tako predstavljata velik doprinos k znanstveno-raziskovalnemu razvoju psihoterapevtske stroke pri nas, predvsem zakonske in družinske terapije.

Šele leta 2005 pa se je začelo novo poglavje v akademskem izobraževanju iz psihoterapije – fakultetni študij psihoterapije kot dodiplomski študij, ki ga lahko izbere vsak takoj po maturi. V celotni zgodovini razvoja psihoterapije gre za eno najbolj revolucionarnih idej, ki je za mnoge še težko prebavljiva. Bohak (2006a) se ob tem sprašuje: »Ker je bila psihoterapija do nedavnega drugi poklic za drugo poklicno obdobje, je bilo treba premagati mnogo ovir in odporov. Kako naj pozabimo na podobo psihoterapevta kot sivolasega modreca in dopustimo, da začne ta znanja osvajati bolj ali manj zeleni maturant, ki se bo po šestih letih kompetentno posvečal našim problemom?«

Študij psihoterapije takoj po maturi – najprej na Dunaju in nato pri nas

Oktobra 2005 se je okoli 200 študentov vpisalo v fakultetni študij psihoterapije na zasebni Univerzi Sigmunda Freuda (USF; www.sfu.at) na Dunaju. Ker nas z njenim rektorjem, prof. dr. Alfredom Pritzem, veže dolgoletno plodno sodelovanje in prijateljstvo (glej sliko 1), smo številni psihoterapevti v Sloveniji (in tudi drugod po svetu) skočili v zrak od navdušenja – avstrijski kolegi so namreč odprli novo poglavje v razvoju psihoterapije (Bohak, 2006b). Kot prvi na svetu omogočajo možnost študija psihoterapije takoj po maturi po sodobnem bolonjskem tristopenjskem programu (tri leta prva – dodiplomska, dve leti druga – podiplomska, dve leti tretja stopnja). Po zaključku prve stopnje študenti dobijo diplomu z nazivom *Bakalavreus* psihoterapevtske znanosti, na drugi stopnji naziv *Magister* psihoterapevtske znanosti in na tretji Doktor psihoterapevtske znanosti. Če študent zaključi triletni študij za psihosocialno svetovanje, pa pridobi naziv »Svetovalec na psihosocialnem področju«.

Slika 1: Prof. dr. Alfred Pritz (levo) in mag. Janko Bohak sta dolgoletna sodelavca in prijatelja. Od začetka 90-tih let prejšnjega stoletja je Pritz generalni tajnik Evropske zveze za psihoterapijo (EAP – European Association for Psychotherapy) in je Bohaku nudil stalno oporo, da je leta 1998 povezal velik del slovenskih psihoterapevtskih društev v Slovensko krovno zvezo za psihoterapijo (SKZP). Ta je od leta 1999 pooblaščen krovna organizacija EAP.

Z ustanovitvijo USF na Dunaju je poudarjena samostojnost psihoterapije kot znanstvene discipline, po drugi strani pa so se tako povečale možnosti za povezovanje kvalitet dosedanjega psihoterapevtskega izobraževanja s kvalitetami akademskih zahtev. Pot do akreditacije fakultetnega študija psihoterapije v Avstriji je bila zahtevna: najprej so Pritz in kolegi zamen poskušali najti nišo za ta študij na Dunajski univerzi. Ko je bil leta 2002 v Avstriji sprejet zakon, ki je omogočal ustanavljanje zasebnih univerz, so se odločili, da bodo poskušali po tej poti, vendar je bil leta 2003 njihov elaborat na Avstrijskem akreditacijskem svetu za visoko šolstvo zavrnjen. Uspelo je v drugem poskusu dve leti kasneje. Pomemben jezik na tehnični so bila pozitivna strokovna mnenja recenzentov elaborata, ki jih je izbral avstrijski akreditacijski svet. Eden od recenzentov je bil tudi znani nemški psihoterapevt Wolfgang Mertens (glej opombo 1). V prilogi dodajam večji del njegovega mnenja (v prevodu Janka Bohaka), saj uravnovešeno (tudi realno kritično) prikaže dobre in šibke strani USF.

V SKZP smo sklenili čim prej slediti dobremu avstrijskemu zgledu, podobno, kot so storili tudi v Parizu, Madridu, Berlinu, Amsterdamu, Moskvi, St. Petersburgu, Krakovu, New Yorku in Pekingu, kjer nastajajo podružnice USF. Z našimi izkušnjami s študijem propedevtike, s katerim smo začeli leta 1999 in ga je do zdaj zaključilo pet generacij slušateljev, smo bili relativno dobro pripravljeni. Tako smo v šolskem letu 2006/07 v kombinaciji s študijem propedevtike odprli ta študij tudi pri nas (kot skupni projekt USF in SKZP). Vanj se je vpisala prva generacija (okoli 70 študentov) (glej slike 2, 3, 4, 5 in 6) (Več o pogojih vpisa, predmetniku študija idr. je na spletni strani SKZP <http://marela.uni-mb.si/skzp>)

Slika 2: V Ljubljani se je 7. oktobra 2006 začel fakultetni študij psihoterapije, ko je 76 vpisanih v prostorih OŠ Mirana Jarca prisluhnilo prvim predavanjem (študij je organiziran kot izredni ob petkih in sobotah).

Slika 3: Svečani trenutki ob začetku fakultetnega študija psihoterapije – mag. Janko Bohak (levo) in mag. Miran Možina sta imela otvoritveni predavanji.

Slika 4: dr. Leonida Kobal Možina (desno) je prevzela strokovno in organizacijsko sovodstveno vlogo v projektu fakultetnega študija psihoterapije.

Slika 5: Brez dobre tajnice ni dobrega projekta. Za to je dokaz tudi naša »super« tajnica SKZP in projekta fakultetnega študija psihoterapije Irena Poštrak.

Slika 6: Jernej Vidmar že veliko let organizacijsko in strokovno pomaga pri študiju propedevtike in sedaj tudi pri fakultetnem študiju psihoterapije.

Prva dva letnika študija sta podobna dosedanji propedevtiki, v tretjem letniku prve stopnje pa študenti izberejo enega od psihoterapevtskih pristopov (npr. integrativno terapijo, sistemsko družinsko terapijo, gestalt, logoterapijo, transakcijsko analizo, psihoanalitično terapijo itn.), če se odločijo za nadaljevanje študija na drugi stopnji. Lahko pa se študenti v tretjem letu prve stopnje odločijo tudi za smer psihosocialno svetovanje, zaključijo s študijem po treh letih in pridobijo kvalifikacijo za svetovalno delovanje na psihosocialnem področju. V številnih nevladnih organizacijah (npr. v Sloveniji je dobro razširjena mreža svetovalcev za duševne stiske po telefonu) je potreba po takih svetovalcih velika, je pa tudi to področje pri nas zakonsko neurejeno.

V prvo stopnjo, ki traja šest semestrov, so vključene *osnove psihoterapevtske znanosti*: znanstvene osnove biopsihosocialnega razvoja človeka, psihopatologija in psihosalutologija, dosežki nevroznanosti pomembni za psihoterapijo, osnove znanstveno utemeljenih psihoterapevtskih metod – to je le nekaj ključnih tem. Poleg tega študent na prvi stopnji pridobi znanje o raziskovalnih metodah ter pregled etičnih, pravnih, gospodarskih in splošnih družbenih

okvirjev, ki so pomembni za opravljanje psihoterapevtske dejavnosti.

Glede na celotni obseg študija, ki se v bolonjskem sistemu vrednosti s kreditnimi točkami (en letnik prinese 60 kreditnih točk), študenti opravijo dobro polovico pri nas, ostali del pa v okviru intenzivnih enomesečnih *poletnih šol* (ki vključujejo predavanja, vaje, seminarje in učno terapijo v malih skupinah) na Dunaju. Velika dragocenost teh šol je, da so mednarodne, saj se jih udeležijo študenti iz vseh podružnic USF. Program poletnih šol je po eni strani določen s predmetnikom, hkrati pa je tudi odprt in fleksibilen glede na interese udeležencev in glede na aktualne teme. Študenti imajo edinstveno priložnost srečati vodilne svetovne strokovnjake na področju psihoterapije. Prve poletne šole julija in avgusta 2006 se je že udeležilo 17 naših slušateljev, ki so v preteklih letih pri nas opravili študij propedeutike. Vrnili so se navdušeni.

Pomemben del študija je seveda *praksa*, ki na prvi stopnji poteka v treh oblikah:

- kot *praksa v raznih psihosocialnih ustanovah* z namenom, da se študenti seznanijo z različnimi oblikami psihosocialne pomoči ljudem;
- kot *učna psihoterapija (osebna rast, delo na sebi, osebna izkušnja)*, v kateri študenti preizkusijo psihoterapevtske metode na lastni koži. Ta oblika prakse je edinstvena posebnost študija psihoterapije, saj pomeni, da mora bodoči psihoterapevt sprejeti nase enak proces dela na sebi, kot ga bodo nekoč sprejeli njegovi klienti;
- kot *praksa pri izkušenih psihoterapevtih* pristopa, ki so ga izbrali v tretjem letniku študija, kjer so študenti najprej opazovalci, nato pa (predvsem na drugi stopnji) postopno prevzemajo vse bolj aktivno vlogo in v zadnji fazi vodijo pogovore pod supervizijo izkušenih učiteljev.

In nenazadnje naj omenim t. i. *tutorske skupine*, ki omogočajo individualizacijo študija, saj povečujejo možnosti, da se študentje v malih skupinah lahko izrazijo, da slišijo in so slišani v svojem procesu učenja. V tutorskih skupinah lahko npr. reflektirajo teoretična znanja, pripravljajo in predstavljajo eseje (o prebrani literaturi, poletnih šolah), poročila o praksi, evalvirajo študij itn.

Večkrat se pojavlja vprašanje, ali študij zadošča kvantitativnim kriterijem, npr. v primerjavi s kriteriji Evropske diplome za psihoterapijo (EDP), ki sem jih že omenil zgoraj. Odgovor je preprost: fakultetni študij psihoterapije na vseh treh temeljnih stebrih psihoterapevtskega izobraževanja (teorija, praksa pod supervizijo, učna terapija) *presega* zahteve EDP za več kot tretjino, torej za več kot 1300 ur.

Podružnica Univerze Sigmunda Freuda ali Šola za psihoterapijo na Fakulteti za uporabne družbene študije v Novi Gorici?

Za fakultetni študij psihoterapije je posebno živ interes pokazala novoustanovljena Fakulteta za uporabne družbene študije (FUDŠ) v Novi Gorici. Po usklajevalnih pogovorih je 3. oktobra 2006 prišlo do svečanega podpisa pogodbe o sodelovanju med USF, SKZP in FUDŠ (glej sliko 7). Glavni rezultat te pogodbe je bila ustanovitev Projektne skupine FUDŠ v Novi Gorici pod mojim vodstvom za izdelavo elaborata za akreditacijo dodiplomskega in podiplomskega fakultetnega študija psihoterapije na Svetu za visoko šolstvo. Februarja 2007 smo elaborat vložili na Svet in je trenutno v postopku. Za oblikovanje vloge za akreditacijo je USF Fakulteti za uporabne družbene študije v Novi Gorici velikodušno (zastonj) odstopila avtorske pravice za svoj program, ki smo ga seveda morali (sicer v manjši meri) prilagoditi zahtevam našega akreditacijskega postopka oz. zahtevam Zakona o visokem šolstvu.

Slika 7: (od leve) Rektor Univerze Sigmunda Freuda, prof. dr. Alfred Pritz, dekan Fakultete za uporabne družbene študije (FUDŠ) v Novi Gorici, doc. dr. Borut Rončević, in predsednik Slovenske krovne zveze za psihoterapijo, mag. Miran Možina, 3. oktobra 2006 ob otvoritvi FUDŠ v Novi Gorici podpisujejo pogodbo o sodelovanju, ki naj bi povečala možnosti za akreditacijo fakultetnega študija psihoterapije v Sloveniji.

Upamo na pozitivno odločitev Sveta, saj bi bile prednosti slovenske akreditacije številne, npr.:

- študentje bi lahko pridobili status študenta in z njim povezane ugodnosti;
- diplomanti bi prejeli slovenske visokošolske oz. univerzitetne diplome;
- odprla bi se možnost za pridobitev koncesije za fakultetni študij psihoterapije, kar bi izdatno zmanjšalo šolnino in odprlo možnost študija tudi za tiste, ki si zaradi relativno visoke šolnine sedaj študija ne morejo privoščiti;
- možne bi bile sinergije (tako vsebinske kot materialne, npr. delitev stroškov za skupne službe, bolj ekonomično izkoriščanje prostorov) z drugimi študijskimi programi FUDŠ in v okviru raziskovalnih projektov FUDŠ (npr. skupno javljanje na razpise, iskanje financerjev);
- izkoristili bi lahko geografski položaj Nove Gorice za pridobivanje študentov in visokošolskih učiteljev iz sosednje države, s še posebnim poudarkom na zamejskih Slovencih, in sodelovali na izobraževalnem in raziskovalnem področju z institucijami iz drugih držav (npr. v prostoru Alpe Adria).

Slika 8: »Quo vadis, slovenska psihoterapija?« se sprašujemo (od leve) Janko Bohak, Alfred Pritz in Miran Možina po otvoritvi Fakultete za uporabne družbene študije (FUDŠ) v Novi Gorici 3. oktobra 2006. Fakultetni študij psihoterapije odpira nove možnosti razvoja slovenske psihoterapije, katere glavni problem je veliko pomanjkanje primerno usposobljenih psihoterapevtov glede na potrebe slovenskega prebivalstva. Bo še naprej organiziran kot privatni program v okviru podružnice Univerze Sigmunda Freuda ali kot akreditiran slovenski program po avstrijskem zgledu na FUDŠ v Novi Gorici?

Vendar tudi če do akreditacije v Sloveniji (še) ne bo prišlo, bomo s projektom fakultetnega študija psihoterapije seveda nadaljevali pod okriljem podružnice USF, ki bo imela sedež v Ljubljani (glej sliko 8).

Cilji fakultetnega študija psihoterapije v Sloveniji

S fakultetnim študijem psihoterapije bodisi v okviru slovenske podružnice USF ali v okviru Šole za psihoterapijo FUDŠ v Novi Gorici, si prizadevamo uresničiti naslednje cilje:

1. Prispeval bo k reševanju trenutno največjega problema slovenske psihoterapije – k *zmanjšanju primanjkljaja dobro izobraženih in usposobljenih psihoterapevtov*. Kot sem že omenil zgoraj, po najstrožjih evropskih ocenah naj bi psihoterapevtske storitve nujno potrebovalo 5 % prebivalstva, nekoliko manj nujno pa do 20 %. Po najnižji oceni je to v Sloveniji 100.000 ljudi. En psihoterapevt lahko s polnim delovnim časom obravnava 15–30 pacientov, z večjimi ali manjšimi variacijami odvisno od njegovega psihoterapevtskega pristopa in od pogostosti srečanj. Ob tej predpostavki bi v Sloveniji potrebovali 5000 psihoterapevtov, ki bi se v delovnem času polno posvečali psihoterapiji. V Sloveniji je trenutno okoli 200 diplomiranih psihoterapevtov, ki se jim vsako leto v najboljšem primeru pridruži okoli deset do dvajset novih. S tako dinamiko psihoterapevtskega izobraževanja nikdar ne bomo mogli zadovoljiti potreb. Hkrati je pomembno

dejstvo, da večina slovenskih psihoterapevtov ostaja zaposlenih v svojem prvem poklicu (npr. v psihiatriji, socialnem delu) in se le v manjšem delu svojega časa posvečajo psihoterapiji. Dodiplomski in podiplomski študij psihoterapije bi v opisano situacijo prinesel postopen premik na bolje, a še vedno bomo potrebovali nekaj desetletij, preden bomo glede razmerja med številom psihoterapevtov na število prebivalcev dosegli razvite evropske države (Bohak, 2006b).

2. Prispeval bo s svojim *pionirskim poslanstvom*, saj *prvič* v Sloveniji omogoča fakultetni študij psihoterapije *po bolonjskem sistemu*. Študijski programi tako nudijo univerzitetno izobraževanje tistim, ki so si brez predhodne psihoterapevske izobrazbe (npr. takoj po maturi) zastavili ta cilj. Obenem pa dajejo možnost onim, ki so si že prej pridobili neuniverzitetno izobrazbo na področju psihoterapije (npr. izobraževanja v okviru raznih društev, inštitutov), da dokončajo redni ali izredni študij in si tako izboljšajo svoje poklicne možnosti.

3. Prispeval bo k *intenziviranju sodelovanja s tujimi strokovnjaki in k povezovanju razdrobljene slovenske psihoterapevske scene*. Kljub svoji majhnosti je ta podobna številnim vrtičkom, okoli katerih lahko hitro zrastejo visoke ograje. Fakultetni študij psihoterapije je največji projekt v zgodovini slovenske psihoterapije, ki ga je možno uresničiti le s povezovanjem s tujimi strokovnjaki in sodelovanjem in z dialogom večine slovenskih psihoterapevtov, ki smo aktivni v okviru mednarodno priznanih terapevtskih pristopov. Zato je dober test za to, ali smo sposobni stopiti skupaj in še naprej presegati majhne konflikte in rivalstva, kot nam je do zdaj uspevalo v okviru SKZP. Zaenkrat načrtujemo enajst pristopov: psihoanalitična terapija, sistemska psihoterapija, integrativna relacijska psihoterapija, transakcijska analiza, gestaltterapija, relacijska družinska terapija, integrativna terapija (Petzold), logoterapija, realitetna terapija, kognitivno vedenjska terapija, izkustvena družinska terapija (se bodo pa lahko še dodajali glede na razvoj psihoterapije v Sloveniji). To pa hkrati seveda ne pomeni, da bodo ti pristopi izgubili svojo identiteto, ki so jo veliko let gradili v povezovanju z evropskimi združenji t. i. psihoterapevtskih šol. Prav obratno, ker bodo predstavniki različnih psihoterapevtskih pristopov prisiljeni stalno razmejevati med vsebinami, ki so jim skupne in vsebinami, ki so specifične (ker sta dodiplomski in podiplomski program tako zasnovana – na skupni in na specifični del), bodo imeli možnost oboje razvijati na novi ravni medsebojnega dialoga – povezovanja in razmejevanja.

Prav tako kvalitetni fakultetni študij ne bo mogoč brez intenzivnega *sodelovanja med ožjim timom fakultetnih učiteljev in izven fakultetnimi psihoterapevtskimi društvi in inštituti*. Še posebej si je nemogoče predstavljati kvaliteto izpeljavo prakse in učne terapije, ki bosta v veliki meri potekali izven fakultete.

4. Prispeval bo k uveljavljanju priznanih slovenskih psihoterapevtov v akademskem svetu in odprl možnost *akademske kariere* mlajšim, še neuveljavljenim terapevtom. V Sloveniji imamo veliko kvalitetnih strokovnjakov na področju psihoterapije, vendar se večina od teh ne posveča izključno psihoterapiji, niti pri kliničnem niti pri pedagoškem ali raziskovalnem delu. Fakultetni študij psihoterapije bo odprl novo nišo za zaposlovanje in bolj usmerjeno delovanje teh strokovnjakov na kliničnem, pedagoškem in raziskovalnem področju. Hkrati bo odprl možnost akademske kariere mlajšim strokovnjakom, ki že imajo visokošolsko izobrazbo in se usposablja iz psihoterapije izven univerzitetnega prostora v okviru raznih društev in inštitutov ali so tako usposabljanje pred kratkim končali.

5. Prispeval bo k razvijanju boljših možnosti za *kvalitetno prakso*:

- v ustanovah, kjer nudijo razne oblike *psihosocialne pomoči*. Za dosedanje rodove slovenskih psihoterapevtov, ki so se izobraževali po raznih društvi in inštitutih, so bile možnosti za opravljanje take prakse relativno skromne oz. izjemne. Če so bili edukanti dosedanjih psihoterapevtskih izobraževanj zaposleni v takih ustanovah, je bila situacija seveda lažja, vendar pa so praktične izkušnje nabirali samo na svojem delovnem mestu in si niso nabrali dovolj raznolikih izkušenj o številnih oblikah psihosocialne pomoči. Fakultetni status študija psihoterapije bo tudi boljše izhodišče za bolj sistematično ureditev prakse v okviru psihiatričnih

ustanov, ki so bile za študente propedeutike in za edukante psihoterapije iz raznih društev in inštitutov do zdaj relativno nedostopne;

- v okviru *fakultetne svetovalnice* bodo študenti z ramo ob rami z izkušenimi psihoterapevti lahko nabirali praktične izkušnje. Postopno bodo ob prisotnosti učiteljev iz vloge opazovalcev prehajali v vlogo terapevtov pod supervizijo učiteljev, ki jih bodo v živo opazovali pri terapevtskem delu. To bo velika prednost in veliko olajšanje za študente glede na zunaj univerzitetne izobraževalne ustanove, ki nimajo na voljo take ambulate, zaradi česar morajo študenti pogosto dolgo čakati, preden jim inštitut ali društvo lahko zaupa prvega klienta v diagnostiko in obravnavo. Večkrat je bil tudi problem, da so edukanti psihoterapije težko razvijali lastno psihoterapevtsko prakso v matičnih ustanovah zaradi nenaklonjenosti vodstva ali kolegov. Tako so morali svojo dejavnost skrivati. Fakultetni študij psihoterapije bo prispeval k večji legalnosti in legitimnosti praktičnega psihoterapevtskega usposabljanja.

6. Prispeval bo k *uveljavljanju in profiliranju poklica psihoterapevt*, saj bo intenziviral potrebo po registraciji tega poklica v Sloveniji in po pravni zakonski ureditvi psihoterapevtske dejavnosti na medresorski način, ne le na področju zdravstva, kjer je do zdaj edino reguliran za zdravnike oz. psihiatre in klinične psihologe. Diplomanti bodo namreč zaposljivi na raznih področjih (podobno kot psihologi), npr. v socialnem varstvu, šolstvu, gospodarstvu, turizmu itn. (glej v nadaljevanju o zaposljivosti psihoterapevtov).

7. Prispeval bo k izdatnemu *skrajšanju in poenostavitvi izobraževanja iz psihoterapije* za tiste, ki se bodo odločili za ta študij takoj po maturi. Prvič bo v Sloveniji možno izobraževanje za psihoterapijo kot prvi poklic. Do zdaj je bilo pri nas namreč možno vključiti se v psihoterapevtsko izobraževanje samo kot v izobraževanje za drugi poklic, potem ko so kandidati dosegli višješolsko ali visokošolsko izobrazbo.

V zvezi s to možnostjo je tudi v Sloveniji največ pomislekov, da bodo namreč diplomanti osebno nezreli, premladi, da ne bodo imeli dovolj izkušenj. Mertens v svojem strokovnem mnenju (glej prilogo) nanje odgovori s tehtnimi protiargumenti: »Dandanes se vedno manj mladih ljudi – kljub velikemu zanimanju – odloča za poklic psihoterapevta. To je po eni strani gotovo povezano z dolgotrajnim časom izobraževanja, po drugi strani pa z visokimi stroški izobraževanja ter v primerjavi s tema dvema dejavnikoma s sorazmerno skromno finančno nagrado, pa tudi s še vedno nezadovoljivim družbenim ugledom tega poklica [...] Skrajšanje celotne dolžine študija, kot ga načrtuje USF, bi lahko delovalo proti pojemajočemu zanimanju za poklic psihoterapevta. Ni ti treba postati 30 ali 35 let star, da opravljaš ta poklic, marveč lahko začneš z njim že v dvajsetih letih. To bi utegnilo privedi do tega, da si posamezen psihoterapevt v času svojega življenja pridobi več kompetenc, morda pa lahko razvije več zanimanja za raziskovanje svoje poklicne dejavnosti, kot se to dandanes dogaja.«

K temu naj dodam še nekaj argumentov:

- za sprejem v fakultetni študij psihoterapije se z vsakim opravi intervju in seminar v mali skupini kandidatov. To je prvo sito, kjer se lahko odkrije osebno neprimerne kandidate;

- drugo in tretje sito poteka s pomočjo t. i. "poročevalnega (reporting) sistema" – v tretjem letniku in na drugi stopnji, ko supervizorji poročajo o študentovem terapevtskem delu s klienti. Če ima študent težave, lahko povečajo obseg tega dela oz. upočasnijo študentovo pot do diplome, dokler ne razvije potrebnih kompetenc. V skrajnem primeru lahko pride tudi do tega, da se študentu predlaga prekinitev študija;

- učna terapija pomaga študentu, da pospeši svoj proces osebnega zorenja;

- bodoči socialni delavci, socialni pedagogi, zdravniki, psihologi, teologi in policisti tudi začnejo s študijem po srednji šoli in poleg tega niti nimajo učne terapije oz. dela na sebi. Če je možno tako odgovorne poklice študirati takoj po srednji šoli, zakaj ne bi bilo mogoče psihoterapije;

- raziskave o učinkovitosti psihoterapije kažejo, da so mladi terapevti v povprečju enako

uspešni in učinkoviti kot izkušeni. Njihove prednosti pred izkušenimi so v veliki motiviranosti in zagnanosti.

8. Prispeval bo k *raziskovanju na področju psihoterapije in k povezovanju raziskovanja in poučevanja s prakso*. Raziskovanja psihoterapije v Sloveniji praktično ni. Izobraževalni programi iz psihoterapije po družtvih in inštitutih v Sloveniji ne usposablajo za raziskovalno dejavnost na področju psihoterapije. Njihov glavni kriterij za pridobitev diplome je obvladanje teoretičnih znanj, praktična usposobljenost za terapevtsko delo in učna terapija. V okviru fakultetnega študija psihoterapije pa je velik poudarek tudi na učenju raziskovalne metodologije in na raziskavah v okviru diplomskih nalog tako na prvi kot na drugi stopnji študija. To kvaliteto poudarja tudi Mertens kot eno bistvenih (glej prilogo): »Za razliko od univerz, na katerih prevladuje poučevanje bazičnih predmetov na račun njihove praktične uporabe, in za razliko od zunaj univerzitetnih izobraževalnih inštitutov in društev, v katerih je poleg posredovanja teorije v središču uvajanje v prakso, medtem ko je raziskovanje običajno zapostavljeno zaradi preskromne državne podpore, namerava USF ta področja združiti pod eno streho.«

9. Prispeval bo k nadaljnjemu *interdisciplinarnemu in transdisciplinarnemu razvoju psihoterapije*, kar je v skladu s svetovnimi trendi na področju psihoterapije (integracija različnih psihoterapevtskih pristopov, nastajanje novih transdisciplinarnih teoretskih okvirjev in novih paradigem), saj ponuja raznoliko zasnovan predmetnik in sodelovanje predavateljev različnih disciplinarnih profilov v pedagoškem procesu in sodelovanje z različnimi izobraževalnimi institucijami v Sloveniji in v tujini skladno z bolonjskimi načeli.

10. Prispeval bo v primerjavi s študiji za druge pomagajoče poklice v Sloveniji (npr. medicina, socialno delo, socialna pedagogika) kvalitativno novo obliko praktičnega usposabljanja, t. i. *učno terapijo* (osebna izkušnja oziroma osebnostna rast, delo na sebi), v kateri študenti preizkusijo psihoterapevtske metode na lastni koži.

11. Prispeval bo z možno *širitvijo študijskih programov na drugi stopnji*. Končan študij prve stopnje bo dobra osnova tudi za druge podiplomske magistrske študije iz psihoterapije, npr. za psihoterapijo otrok in mladostnikov, ki na Dunaju že poteka.

12. S tkanjem *mreže učnih baz za opravljanje prakse* študentov po ustanovah, ki nudijo razne oblike zdravstvene in psihosocialne pomoči, bo prispeval k intenziviranju sodelovanja s široko paleto praktikov na vseh področjih in odpiral nove možne niše za njihovo zaposlovanje. V tkanju mreže učnih baz bo pomembno tudi spodbujanje strokovnega razvoja številnih praktikov, ki kvalitetno in motivirano izvajajo razne oblike psihosocialne pomoči in psihoterapije in ki bodo od fakultete preko raznih ugodnih ponudb za izobraževanje dobili spodbude za nadaljnjo strokovno rast.

13. Prispeval bo k *popularizaciji psihoterapije*, k posredovanju informacij o psihoterapiji zainteresirani javnosti in k zmanjševanju stigme ljudi, ki se obračajo po psihoterapevtsko pomoč.

Zaposlitvene možnosti diplomantov fakultetnega študija psihoterapije

Večkrat se pojavi vprašanje o možnostih zaposlitve diplomantov druge stopnje, ki bodo po mojem mnenju relativno široke zaradi kombinacije interdisciplinarnega profila, vrste uporabnih znanj in praktičnih veščin. Potencialne zaposlitvene možnosti vidim v socialnem in zdravstvenem varstvu, v šolstvu, zdravstvenem turizmu, na področju rehabilitacije, programov psihosocialne pomoči, paliativne oskrbe, psihosocialnega svetovanja, še posebej na področju hitro rastočih storitvenih dejavnosti, v javnih, zasebnih, neprofitnih organizacijah, v mednarodnih ustanovah (npr. dobrodelne in karitativne organizacije).

V tem okviru želim posebej izpostaviti naslednje:

- Da diplomant druge stopnje po kvantitativnih (kot sem že poudaril zgoraj) in kvalitativnih kriterijih zadošča dogovorjenim *evropskim standardom in normativom za samostojno opravljanje*

psihoterapevtske dejavnosti. Kar se pričakovanih kompetenc tiče so zahteve tako visoke, da zadoščajo za samostojno psihoterapevtsko delo. Pametna ureditev bi bila, da bi diplomanti opravili še staž (npr. enoletni) in nato opravili državni izpit. Če bomo v naslednjih letih na državni ravni psihoterapevtsko dejavnost zakonsko regulirali in registrirali poklic psihoterapevt, bi to pomenilo, da bi lahko diplomant kar se izobrazbe in usposobljenosti tiče (morda še z dodatnim letom staža in državnim izpitom), kandidiral za pridobitev licence za samostojno opravljanje psihoterapevtske dejavnosti. Po naši zakonodaji bi licence podeljevala Zbornica psihoterapevtov. Tisto, kar bi v Sloveniji odločilno povečalo možnosti zaposlovanja psihoterapevtov, je prav ta trojna rešitev: zakon, registracija poklica in fakultetni študij psihoterapije. Akreditacija dodiplomskega in podiplomskega programa psihoterapija pa bi lahko predstavljala odločilen premik k tej celostni rešitvi.

- Stanje v *slovenski psihiatriji* pa tudi v *ambulantah splošne medicine* kaže, da se večja števila ljudi, ki iščejo pomoč zaradi raznih psihosomatskih težav, stresa in anksiozno depresivnih motenj in ki bi rabili poleg medikamentozne terapije tudi psihoterapevtsko pomoč ali večkrat tudi bolj psihoterapijo kot zdravila. Psihoterapevtska pomoč lahko koristno dopolnjuje medicinsko-psihiatrično zdravljenje in obratno. Zaradi pomanjkanja kvalitetne psihoterapevtske pomoči se večajo čakalne dobe v psihiatričnih ambulantah. Za zaposlovanje psihoterapevtov so zato na tem področju velike možnosti.

- V Sloveniji tudi primanjkujejo *stacionarne oblike psihoterapevtske pomoči* (npr. *psihoterapevtski oddelki*), na kar spet kažejo dolge čakalne dobe za psihoterapevtsko obravnavo na takih oddelkih slovenskih psihiatričnih bolnic. Če pogledamo primer Nemčije, so postale v zadnjih dvajsetih letih zelo popularne tudi t. i. psihosomatske klinike, ki so v glavnem privatne in kjer so prevladujoč profil med zaposlenimi psihoterapevti. Podobno bi se lahko razvijali tudi psihoterapevtski oddelki in klinike pri nas.

- Raziskave so potrdile pomen in mesto psihoterapije v *psihosocialni rehabilitaciji ljudi s hudimi in dolgotrajnimi duševnimi motnjami* (npr. psihotične motnje), kjer lahko psihoterapevti učinkovito pomagajo bolnikom in njihovim svojcem tudi po zaključeni psihiatrični hospitalizaciji v okviru različnih nevladnih organizacij, klubov in društev.

- Dokler psihoterapija ni zakonsko regulirana, bo večina psihoterapevtov lahko opravljala psihoterapijo v *privatnem sektorju*. Čeprav v Sloveniji poklic psihoterapevta ni registriran, pa je registrirana psihoterapija v Standardni klasifikaciji dejavnosti pod šifro 85.141 – zdravstvena dejavnost, ki je ne opravlja zdravnik. Tako lahko vsak danes registrira s. p. ali d. o. o. pod to šifro. To ima slabo stran, saj ni nobenega nadzora nad tem, kdo se razglaša za psihoterapevta in je veliko prostora tudi za šarlatane. Ima pa tudi dobro stran, saj se bodo lahko diplomanti druge stopnje odločali za tako obliko zaposlovanja in bodo za to tudi primerno usposobljeni. Take privatne oblike psihoterapevtske dejavnosti bodo seveda na začetku v glavnem samoplačniške, saj izkušnje razvitih evropskih dežel kažejo, da je pot do koncesij za psihoterapevtsko dejavnost relativno dolga (v Avstriji je npr. trajalo deset let po sprejetju zakona, da so zavarovalnice začele sklepati pogodbe z regionalnimi psihoterapevtskimi združenji). Zaenkrat je pri nas s strani zavarovalnice plačana (sicer slabo v primerjavi z drugimi psihiatričnimi in klinično psihološkimi storitvami) psihoterapija samo v zdravstvu, če jo opravljajo psihiatri ali klinični psihologi.

- Situacija v razvitih evropskih deželah kaže, da se le 10 % psihoterapije dogaja v okviru zdravstva, pretežni del pa na drugih področjih, kar potrjuje smiselnost strateške usmeritve študija na drugi stopnji, ki bo omogočal kvalitetno izobraževanje za diplomante, ki se bodo zaposlovali pretežno *zunaj zdravstvene dejavnosti*, saj so tam največje zaposlitvene možnosti.

- Na *centrih za socialno delo* in v *socialnem varstvu* se je pokazalo, da se psihoterapevtska pomoč lahko dobro povezuje s socialnim delom. Tudi tu je možno področje zaposlovanja diplomantov druge stopnje, čeprav je trenutna strategija razvoja socialnega varstva v javnem sektorju temu nenaklonjena.

- Na *Svetovalnih centrih za otroke, mladostnike in starše*, na *Kriznih centrih za mlade*, v *stanovanjskih skupinah* za mladostnike so prav tako zaželeni strokovnjaki s psihoterapevtskimi znanji.

- V mnogih evropskih državah se psihoterapevti zaposlujejo v *neprofitnem sektorju*. V Nemčiji je npr. izredno dobro razvita mreža psihoterapevtskih centrov in svetovalnic Karitasa za posameznike, skupine in družine.

- Psihoterapevti so zelo uspešni tudi v *preventivnih programih*, npr. sistemski pristop za preprečevanje nasilja na šolah, programi za preprečevanje stresa in izgorelosti.

- Psihoterapevti se bodo lahko zaposlovali tudi v *delovnih organizacijah*, kjer gre za visoko stopnjo obremenjenosti in stresa in bi lahko nudili psihoterapevtsko pomoč še preden bi se razvila duševna ali psihosomska motnja.

- V Sloveniji ima psihoterapija že dolgo tradicijo (več kot trideset let) na področju *zdravljenja alkoholizma*, v zadnjih letih pa tudi na področju *zdravljenja odvisnosti od drog*. Psihoterapevti so nujni v stacionarnih in ambulantnih programih, saj lahko pomagajo individualno, skupinam in družinam.

- V okviru gibanj za izboljšanje kvalitete življenja se je psihoterapija uveljavila tudi kot sredstvo oz. medij za *spodbujanje osebnostne rasti* ne le kot način zdravljenja. V razvitih deželah je veliko privatnih psihoterapevtov, ki nudijo razne oblike seminarjev za izboljšanje kvalitete življenja. Lahko pa se psihoterapevti zaposlujejo tudi v okviru *zdravstvenega turizma* (npr. v zdraviliščih, antistresnih programih).

- Velike možnosti zaposlovanja so na področju *psihoterapije parov*, *zakonskih konfliktov*, *mediacije*, *spolnih motenj* in na področju *družinske terapije*.

- V *programih rehabilitacije kroničnih telesnih bolezni* (npr. na centrih za pomoč sladkornim bolnikom, bolnikom z multiplo sklerozo, epilepsijo, po srčnem infarktu itn.) imajo psihoterapevti prav tako lahko pomembno vlogo in možnosti zaposlovanja.

- So pa še druga področja, na katerih so psihoterapevti prav tako aktivni in se lahko zaposlujejo. V zadnjih dvajsetih letih je izredno v porastu potreba po *superviziji* za ljudi v pomagajočih poklicih in mnogi psihoterapevti so dejavni kot supervizorji. Drugi dajejo na voljo svoje znanje in spretnosti ljudem v svetovalnih situacijah najrazličnejših vrst (npr. svetovanje v menedžmentu, svetovanje po svetovnem spletu), vedno pogosteje pa tudi kličejo psihoterapevte, da pomagajo oskrbeti *akutne travme ljudi*, *neposredno po katastrofah* (npr. po letalskih nesrečah).

Velik interes, ki ga je fakultetni študij psihoterapije vzbudil v Sloveniji, kaže, da gre za perspektiven projekt, ki je kljub nekaterim odporom pozitivno nagovoril številne in bo pomagal tudi utirati nove možnosti zaposlovanja psihoterapevtov.

Epilog – slovenska psihoterapija na prelomnici

Slovenska psihoterapija, ki se povezuje s sodobnimi evropskimi in svetovnimi tokovi, se danes nahaja na pomembni prelomnici (Možina, 2006): vedno bolj se namreč uveljavlja kot samostojna znanstvena disciplina in kot samostojen poklic. Na družbeni ravni gre za zahteven prehod od marginalne v avtonomno družbeno dejavnost, ki nujno zahteva tudi sodoben zakon o psihoterapevtski dejavnosti in fakultetni študij po bolonjski shemi. Ni več daleč čas, ko se bo v paleti t. i. pomagajočih poklicev tudi v Sloveniji (kot se je to že zgodilo po nekaterih evropskih državah) psihoterapevt postavil ob bok poklicem, kot so psiholog, zdravnik oz. psihiater, socialni delavec, socialni in specialni pedagog, delovni terapevt idr. Po drugi strani se z uvajanjem fakultetnega študija psihoterapije v Sloveniji napoveduje svež veter v vrstah slovenskih psihoterapevtov, saj se bo povečal podmladek. Hkrati pomeni ta študij spodbudo za razvoj psihoterapevtske znanosti in bolj odločen vstop psihoterapije v akademski svet. Vse te spremembe slovenske psihoterapije so povezane z dogajanjem v evropskem prostoru, še posebej v državah evropske unije, kjer v Bruslju v okviru platform za organiziranje novih poklicev,

potekajo tudi aktivnosti za reguliranje poklica psihoterapevt v državah EU. □

Opomba

¹ Prof. dr. Wolfgang Mertens, profesor psihologije na Inštitutu za psihologijo Univerze v Münchnu, je eden najbolj znanih nemških psihoanalitikov. Napisal je več knjig iz področja psihoanalize, tudi nekaj temeljnih, ki so v Nemčiji popularni kot učbeniki: *Metafore in spoznavne metode*; *Uvod v psihoanalitično spoznavno teorijo*; *Razvoj psihoseksualnosti in identiteta spola*; *Psihoanaliza: zgodovina in metode*; *Poklic psihoanalitika*; *Kompendij psihoanalize*; *Psihoanaliza in nevrozanost v dialogu*; *Sanje in interpretacija sanj*; *Leksikon psihoanalitičnih izrazov*. Hkrati je znan tudi kot raziskovalec na področju psihoterapije, npr. prospektivne dolgotrajne študije o procesu in izidu globinsko psiholoških in psihoanalitičnih terapij idr.

Fotografije prispevala Irena Poštrak

Literatura

Bohak, J. (2006a). Freud in njegova dediščina. *Dialogi*, 42 (9), 7–14.

Bohak, J. (2006b). Odločilen prag v profesionalizaciji psihoterapije. *Ampak*, 7, april 2006, številka 4, 38–40.

Gostečnik, C. (2002). *Sodobna psihoanaliza*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski center.

Gostečnik, C. (2004). *Relacijska družinska terapija*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut.

Možina, M. (2006). Slovenska psihoterapija na prelomnici. *Dialogi*, letnik 42 (9), 15–29.

Prof. dr. Wolfgang Mertens, 31. maja 2005

Priloga

Izvedeniško mnenje o prošnji za akreditacijo zasebne Univerze Sigmunda Freuda, Fakultetni program za psihoterapijo, Dunaj

Izvedeniško mnenje temelji na prošnji za akreditacijo Univerze Sigmunda Freuda (USF), Dunaj, iz dne 3. novembra 2004 ... in zavzema stališče do sledečih točk:

1. Izjava o poslanstvu, širini in inovacijskem potencialu
2. Kvaliteta poučevanja
3. Kvaliteta raziskovanja

Izjava o poslanstvu, širini, inovacijskem potencialu itn.

Inovacijski potencial:

USF nedvomno kaže inovacijski potencial z ozirom na svoj cilj – povezati raziskovanje in poučevanje s prakso. Za razliko od univerz, na katerih prevladuje poučevanje bazičnih predmetov na račun njihove praktične uporabe, in za razliko od zunaj univerzitetnih izobraževalnih institutov, v katerih je poleg posredovanja teorije v središču uvajanje v prakso, medtem ko je raziskovanje običajno zapostavljeno zaradi preskromne državne podpore, namerava USF ta področja združiti pod eno streho. To predpostavlja dobro premišljeno izbiro učnega osebja in med seboj dobro usklajeno kurikularno načrtovanje raziskovanja, poučevanja in prakse. Financiranje načrta se zdi spričo relativno visokih šolnin dokaj realistično. Dosedanji »poskusni tek« kaže, da zainteresirani študentje sprejemajo visoko šolnino, tako da s finančne strani ta cilj nima ovir.

Nadalje je inovativno, da že od začetka načrtujejo stik s pacienti. To omogoča univerzitetna ambulanta. Nasproti zunaj univerzitetnim izobraževalnim ustanovam, ki (v Avstriji) nimajo na voljo ambulate, zaradi česar morajo študenti pogosto dolgo čakati, preden jim inštitut lahko poveri prvega pacienta v diagnostiko in obravnavo, predstavlja ustanova USF v tem oziru veliko olajšanje za študente.

Inovativno je tudi mnoštvo psihoterapevtskih metod, izobraževanje za raziskovanje in zaključek študija v mlajši starosti.

Širina:

Glede vsebinske širine študija psihoterapije lahko rečem, da naj bi bila po klasičnem pojmovanju odnosa med bazičnimi in uporabnimi predmeti psihoterapija le uporaba osnovnih predmetov, kot so psihologija motivacije in emocij, razvojna psihologija, socialna psihologija, klinična psihologija, kognitivne znanosti, nevrobiologija, psihopatologija, itd. in naj ne bi kazala prave širine.

Vendar pa se danes vedno bolj uveljavlja stališče, da psihoterapevtska znanost ni le deduktivna uporaba zakonitosti bazičnih predmetov, marveč proizvaja s svojimi metodami tudi od teh predmetov neodvisna spoznanja (ki naj bi sicer bila kompatibilna z njimi). Takšno pojmovanje ustvarja drugačno izhodišče za umestitev področja psihoterapije, ki pridobi s tem neprimerno večjo kompleksnost. Medtem ko potekajo raziskovanja bazičnih predmetov praviloma v poenostavljenih laboratorijskih pogojih, pa ima psihoterapevtska znanost opravka s predmetom, ki ne kaže le »temeljne kompleksnosti«, marveč je tudi v veliki meri odvisen od konteksta in je procesnega značaja, zato ga je treba konceptualizirati dinamično in ne linearno. To zahteva načelno nove metode, ne le eksperiment ali opazovanje v kontroliranih pogojih, marveč tudi metode introspektivnega in reflektivnega opazovanja in analizo intersubjektivnega

in interaktivnega pogovora med psihoterapevtom in njegovim pacientom/klientom glede na zavestne in nezavedne, jezikovne in nejezikovne, simbolične in subsimbolične elemente.

Toda psihoterapevtska znanost je v programu fakultetnega študija na začetku le v enem predmetu, kar se zdi na prvi pogled preozko za konstituiranje fakultete za psihoterapijo. Ta ugovor lahko ovržemo z argumentom, da moramo predmet psihoterapije sicer pojmovati v njegovi metodični in konceptualni samostojnosti, da pa se zato nič manj ne poslužuje spoznanj psihologije, medicine in kulturoloških znanosti oz. da mora te sklope znanj neprestano upoštevati glede na njihova najnovejša dognanja.

Širina predmeta pa se oblikuje tudi iz različnih kulturnih, nacionalno in filozofsko zgodovinsko pogojenih šol ali modelnih predstav in njim pripadajočim metodologijam in metodam, kot so na primer ameriška vedenjska terapija in kognitivna terapija, kontinentalno evropska psihoterapija in psihoanaliza; znotraj psihoanalize pa spet bolj iz ameriškega pragmatizma izvirajoča interpersonalna (relacijska) psihoanaliza, bolj anglosaška teorija objektivnih odnosov ali pa bolj v »tragičnem« utemeljena klasična psihoanaliza itd. Razlik med njimi ne moremo negirati in jih spraviti pod isto streho, kot je to storil Graweja.

Vendar pa to ne izključuje – in to je tudi prednostni cilj Zasebne USF – da ne bi mogli sine ira et studio študirati in empirično raziskovati različnih podob o človeku, filozofskih predpostavk, metodoloških in vsebinskih paradigem. Širina načrtovanih modulov in izbirnih predmetov predstavlja dobro izhodišče za poglobljanje. V okviru magistrskega študija so predvideni tile izbirni obvezni predmeti: analiza eksistence, integrativna gestaltterapija, individualna psihologija, psihoanaliza/psihoanalitična terapija, na osebo osredotočena psihoterapija, sistemska družinska terapija, vedenjska terapija. Če bo uspelo kooperativno raziskovanje psihoterapevtskih znanj za ravnanje, brez znanih prepirov med »šolami«, bi s tem pridobili nadaljnji inovativni potencial te načrtovane ustanove. To pa seveda predpostavlja dobrohoten in novega učenja sposoben učni kader, ki bo sposoben neprestane refleksije in konstruktivnega razreševanja skupinsko dinamičnih razlik. Dejstvo, da je jedrno učno osebje pridobilo že mnoge izkušnje o tem problemskem področju v drugih institucijah in da so tudi preostali docenti dejavni na drugih področjih in v drugih ustanovah, bo pripomoglo k doseganju tega cilja. Poleg tega so skoraj vsi nosilci vloge za akreditacijo zbirali izkušnje v interdisciplinarnih projektih.

Možna je tudi širitev študijskega programa. Izhajajoč iz središča psihoterapevtske znanosti so možni nadaljnji podiplomski magistrski študiji, npr. globinsko psihološka terapija otrok in mladostnikov ali nevropsihološko usmerjeno kognitivno pospeševanje razvoja.

Na ugovor, da predstavlja USF razmeroma majhna skupina, ki jo pri poučevanju in raziskovanju sicer podpira 70 do 80 zunanjih učiteljev, a mora nositi večji del administrativnih dejavnosti, ki jih spričo velikosti načrtovane ustanove in številnih aktivnosti z drugimi institucijami ne bo malo, prosilci realistično odgovarjajo. Jedrni tim, odgovoren za študijski program bakalavreata in magisterija (prof. dr. Gisela Guttman, univ. doc. Gerhard Benetka, dr. Brigitte Sindelar, prof. dr. Michael Buchholz, univ. doc. dr. Johannes Reichmayr, dr. Jutta Fiegl in vodja ambulate častni profesor dr. Alfred Pritz) realistično ocenjuje obremenitve in čas administrativnih zahtev. Nadalje smo opozorili na to, da zahteva znaten inovacijski potencial več refleksije in sodelovanja vseh udeležencev, ne nazadnje zato, ker mnogi zunanji opazovalci pozorno in kritično spremljajo dejavnosti USF.

Poklicna podoba, zaposljivost diplomantov:

USF ima jasno poklicno podobo in vizijo zaposljivosti: z bakalavreatom je po eni strani možno pridobiti osnove za nadaljnji magistrski študij, po drugi strani pa je mogoče zaključiti študij za psihosocialno svetovanje (pri čemer lahko prejmeš z nadaljnjim študijem enega semestra poklicni naslov »diplomiran življenjski svetovalec«). V magistrskem študiju pa dobi študent po desetih semestrih možnost, da dela kot psihoterapevt – po ustreznem priznanju s strani

ministrstva in po izpolnjenem 27. letu starosti.

Delitev v bakalavreat in magisterij ustreza mednarodnim standardom univerzitetnega študija, sledi bolonjskem sistemu in konceptu univerze v Bochumu, Porurje. S skrajšanjem izobraževanja se na splošno lahko strinjamo.

Predpostavke za pridobitev naslova psihoterapevt

Dvomi nastopijo, ko primerjamo program z nemškimi in s švicarskimi razmerami glede na pridobitev naziva psihoterapevt: v navedenih deželah mora kandidat najprej končati osnovni študij medicine ali psihologije; šele nato se lahko loti študija psihoterapije. Čas izobraževanja traja praviloma 10 do 12 let. Ali ni potem psihoterapevska kompetenca na osnovi širše in intenzivnejše izobrazbe, večjih življenjskih izkušenj in praviloma daljše lastne terapevske izkušnje znatno večja? In ali se zunaj univerzitetni izobraževalni inštituti v Avstriji upravičeno ne bojijo poplitvenja psihoterapevskega izobraževanja?

Proti tem, na prvi pogled upravičenim pomislekom lahko v prid konceptu USF navedemo tele argumente: Oba osnovna študija ne zagotavljata avtomatično boljše kvalifikacije za študij psihoterapije. Mnogi celo menijo, da ta dva študija s svojo naravoslovno objektivistično metodiko prej deformirata empatične, refleksivne in introspektivne kompetence in morajo študenti psihoterapije znova razviti sposobnosti razumevanja, ki presegajo zavestni in vsakdanji pomen lastnih psihičnih vsebin in medosebnih odnosov – kar je zlasti pomembno za psihoanalitično globinsko hermenevtiko. Še pomembnejša od teh argumentov pa je okoliščina, da se dandanes vedno manj mladih ljudi – kljub velikemu zanimanju – odloča za poklic psihoterapevta. To je po eni strani gotovo povezano z dolgotrajnim časom izobraževanja, po drugi strani pa z visokimi stroški izobraževanja ter v primeri s tema dvema dejavnikoma s sorazmerno skromno finančno nagrado, pa tudi s še vedno nezadovoljivim družbenim ugledom tega poklica.

Nadalje je nesmisel – in tu mislim na nemške razmere – da se v drugem delu študija psihologije pridobljena psihološka znanja iz klinične psihologije (podobno velja za medicino) ne upoštevajo pri nadaljnjih študijskih vsebinah psihoterapevskega izobraževanja in jih je treba pretežno iz poklicnih in družbenih razlogov dvakrat absolvirati.

Skrajšanje celotne dolžine študija, kot ga načrtuje USF, bi lahko delovalo proti pojemajočemu zanimanju za poklic psihoterapevta. Ni ti treba postati 30 ali 35 let star, da opravljaš ta poklic, marveč lahko začneš z njim že v dvajsetih letih. To bi utegnilo privedi do tega, da si posamezen psihoterapevt v času svojega življenja pridobi več kompetenc, morda pa lahko razvije več zanimanja za raziskovanje svoje poklicne dejavnosti, kot se to dandanes dogaja.

Tekmovanje z zunaj univerzitetnimi izobraževalnimi inštituti

Intenzivno smo razpravljali tudi o možnosti, da bi ustanovitev USF z zapeljivo ponudbo krajše poti do naziva psihoterapevta utegnila spodkopati angažirana prizadevanja zunaj univerzitetnih inštitutov. To bi lahko imelo škodljive posledice za te inštitute, ki si v ne vedno preprostih družbenih razmerah prizadevajo za prenašanje poklicnih znanj mlajšim kolegom.

Opozorilo s strani USF, da so ti zunaj univerzitetni inštituti preveč »šolski«, v svojih programih premalo napredni in zaradi pomanjkljive preglednosti vzbujajo strah, ni mogoče povsem oporekati, prav tako pa ne smemo spregledati angažiranega prizadevanja tistih inštitutov, ki jim ni v ospredju komercialni interes. Kljub načelnim možnostim prihodnjega sodelovanja z zunaj univerzitetnimi psihoterapevtskimi inštituti pa vidim v tem tudi priložnost za poživljajočo tekmovalnost: privatni avstrijski inštituti bi bili z ustanovitvijo USF prisiljeni, da preučijo svoje učne vsebine in metode, da se v večji meri odločajo za raziskovalne projekte, da razvijejo nove povezovalne strukture in se v smislu Kernbergovih prizadevanj institucionalno in organizacijsko posodabljaajo itd.

Navsezadnje pa ne morem v celoti razrešiti pomislekov do razmeroma kratkega časa izobraževanja v magistrskem programu za zahteven poklic. Kljub temu se mi zdi pozitivno prizadevanje, da zanimanje za poklic psihoterapevta znova prebudijo tudi s tem, da čas izobraževanja (v primerjavi z Nemčijo in Švico) skrajšajo in omogočijo zgodnejši vstop v poklic. Ta mikavnost bo pripomogla k temu, da bodo kandidati lažje prenesli visoke šolnine. Z ohranjanjem minimalnih standardov, predpisanih v zakonu, pa se nikjer ne ponuja nekaj, česar ne bi bilo mogoče izpolniti. Pozitivna v primeri z zunaj univerzitetnimi izobraževalnimi inštituti je predvidena povezanost prakse z istočasnim raziskovanjem. Nemčija in Švica sta edini deželi v Evropi, v katerih sta medicina ali psihologija vstopni pogoj; pa tudi v Nemčiji so že prizadevanja, da bi čas psihoterapevskega izobraževanja skrajšali. Poleg tega je absolventom USF dano na voljo, da si do svojega 28. leta starosti pridobijo še nadaljnjo kvalifikacijo na zunaj univerzitetnih inštitutih.

Ta ocena postavlja v drugo luč številna stališča s strani univerz in zunaj univerzitetnih inštitutov.

Že vzpostavljeno sodelovanje

Ne glede na cehovske in poklicno politične prepire pa lahko USF pokaže, da je že vzpostavila sodelovanje z Glavno zvezo nosilcev avstrijskega socialnega zavarovanja kakor tudi nadaljnje dogovore z izvajalci zdravstvenih storitev, npr. z Dunajskim združenjem za psihoterapevtsko oskrbo, z Deželno psihiatrično kliniko Sigmunda Freuda v Gradcu in s Spodnje avstrijskim združenjem psihoterapevtskih ustanov. Cilj tega sodelovanja je med drugim tudi posredovanje rezultatov raziskovanja v korist zdravstva, zlasti glede na prihranke zdravstvenega sistema, ki so možni z ustrezno in pravočasno psihoterapevtsko oskrbo.

Poleg tega se je USF že dogovorila za raziskovalne projekte na univerzitetni ravni (npr. z univerzo v Sheffieldu, s profesorjem Kapfhammerjem v Gradcu, s profesorjem Bänninger-Huberjem v Innsbrucku, z banko raziskovalnih podatkov v Ulmu (Mergenthaler/Kächele) kakor tudi z nekaterimi zunaj univerzitetnimi izobraževalnimi ustanovami, ki so prav tako zainteresirane za sodelovanje.

Poimenovanje

Ali je upravičeno, da se ime Sigmunda Freuda uporabi za Privatno univerzo Sigmunda Freuda? Bi ne bilo mnogo manj poklicno političnega razburjanja, če se načrtovana ustanova ne bi oglaševala z imenom ustanovitelja psihoanalize? Se z ugledom imena snubi za nekaj, kar lahko izobraževanje le približno izpolni, saj predstavlja globinsko psihološka oz. psihoanalitična smer le eno izmed izbirnih možnosti študija? Kritike, zakaj se raje ne imenuje Zasebna univerza Lesterja Luborskega ali Hansa Struppa (oba sta znana ameriška raziskovalca psihoterapije), po eni strani zavračajo, da bi lahko bilo veliko število ustanov z imenom Sigmunda Freuda, ob katerih se ne bi nihče spotikal, po drugi strani pa, da se Zasebna univerza Sigmunda Freuda s svojo reflektivno zahtevnostjo dejansko čuti zavezana ustanovitelju globinsko psiholoških šol.

Prosilec se zavezuje, da bodo v primeru akreditacije v vsakem primeru od prvega zimskega semestra predavanja iz obveznega izbirnega predmeta psihoanaliza/psihoanalitična terapija. V ta namen pripravljen kurikulum upošteva Smernice psihoanalitičnih strokovnih združenj. Poleg tega bodo poučevali ustrezne aplikacije psihoanalize (kot npr. analiza otrok, psihoanalitično delo z mladostniki, psihoanalitična skupinska terapija).

V skladu s poimenovanjem zasebne univerze bo psihoanaliza pojmovana kot vir in izvor (*fons et origo*) vseh naslednjih psihoterapevtskih metod in bo imela ustrezno mesto v splošnem študijskem delovanju.

Kvaliteta poučevanja

Primerljivost z učnimi vsebinami univerzitetnega študija

Na ugovor, da so predmeti po starem pojmovanju vstopnih študijev (psihologija, medicina) v učnem načrtu USF nezadostno zastopani, odgovarjajo, da si bodo študenti v prvih štirih semestri pridobili določene osnove, priznavajo pa, da je zlasti medicinskih vsebin relativno malo. Kljub temu pa bodo študenti dobili osnovna znanja iz psihopatologije na psihiatriji – tudi z udeležbo na ambulantnih konferencah – iz nevropsihologije in nevrobiologije v zadostni meri.

Postopek selekcije

Izražena je bila skrb, da bi mešanje privatno ekonomskih interesov s problemi ugotavljanja primernosti lahko imelo za posledico nezadostno skrb pri odločitvah o selekciji kandidatov. Zato so izvedenci predlagali, da bi za zagotavljanje zadostne objektivnosti glede ugotavljanja primernosti absolventov psihoanalitičnega izbirnega obveznega predmeta pritegnili učne analitike in supervizorje priznanih psihoanalitičnih inštitutov. Na to so po eni strani odvrnili, da mora obdržati USF suverenost izobraževanja, strinjali pa so se s priporočilom, da naj bi večina učnih analitikov in supervizorjev izvirala od zunaj, kar bi olajšalo kasnejše vključevanje v psihoanalitična združenja. Dosegli smo konsenz, da bosta sodelovali obe strani.

Kljub temu se je izvedencem zdelo, da ni dovolj poskrbljeno, da bi neprimeren študent pravočasno zvedel, da ni primeren za poklic psihoanalitičnega psihoterapevta. Bo povezava komercialnih interesov z odgovornostjo za dovolj dobro oceno primernosti premočna in bo prihajalo do neustrezne selekcije? Da bi odgovorno ravnala s to možno dilemo, se USF zavezuje k tej dopolnitvi:

»Supervizor poda na koncu vsakega semestra mentorju poročilo o študentovem napredku. V poročilu naj bo posebej omenjeno, ali so kakšna znamenja, ki ogrožajo uspešno obvladovanje izbirnega obveznega predmeta psihoanaliza/psihoanalitična terapija. To bi naj pomagalo, da bo študent lahko čim prej spoznal svojo morebitno neprimernost. Supervizorjevo poročilo se študentu pregledno predstavi.

Za učne analitike in supervizorje se pritegne učne analitike in supervizorje psihoanalitičnih strokovnih združenj.«

Ta dopolnila pa po mnenju izvedenca ne veljajo le za izbirni obvezni predmet Psihoanaliza/psihoanalitična terapija, marveč prav tako za druge izbirne obvezne predmete. Le tako bo USF upravičila svojo odgovornost izobraževanja študentov v zahteven poklic ter v naprej preprečila očitek, da postavlja v ospredje komercialne interese. S sodelovanjem z učnimi analitiki in supervizorji psihoanalitičnih strokovnih združenj ne bo zagotovljena le kontrola kvalitete, marveč se bo USF s tem odprla do zunaj univerzitetnih inštitutov, ki se bodo potem lažje odločali za sodelovanje, kar bi bilo zaželeno iz različnih razlogov.

Kurikularne psihoanalitične vsebine:

Na predlog izvedencev se USF obveže, da bo dodala tale dopolnila k študijskemu načrtu Psihoanaliza/psihoanalitične terapije: »600 ur praktičnega dela s klienti mora vsebovati: dve analizi (najmanj tri ure na teden) v času 250 seans. Te analize je treba gosto supervidirati.«

Kvaliteta raziskovanja

Inovativen raziskovalni potencial

Izvirno in tradicionalno empirično raziskovanje psihoterapije, kot je zastavljeno v raziskovalnih načrtih, zlasti prof. Buchholza, moramo posebej pohvaliti. Enako pozitivno ocenjujemo stike z mednarodno uglednimi raziskovalci psihoterapije, kot sta prof. Eva Bänninger in prof. Horst Kächele. Organizacijski talent gospoda dr. Pritza, ki ga je že pokazal pri organizaciji treh

svetovnih kongresov in pet projektov EU, se je izkazal tudi pri pridobivanju denarnih sredstev. Prav tako zaslužijo priznanje izkušnje raziskovalnih projektov gospodov Benetka, Buchholza in Guttmanna.

Pri ogromni količini transkripcij protokolov seans za raziskovanje psihoterapevtskega procesa bodo pomagali študenti, ki se bodo zavezali za transkripcijo določenega števila ur terapije. To se nam izvedencem zdi realistično.

Sklepna ocena

Moji začetni pomisleki so bili med pogovori in naknadnih »izboljšavah« v veliki meri – čeprav ne povsem – razrešeni. Brez dvoma gre za znaten inovacijski potencial, širina študija psihoterapije je zagotovljena, za poklic, za katerega izobražuje USF, je veliko povpraševanje. Na osnovi avstrijskega zakona o psihoterapiji je skrajšanje izobraževanja možno; skrajšanje študija v drugih deželah bi lahko načelno tudi pozdravili. Zato bi utegnila USF spodbuditi nujno modernizacijo zunaj univerzitetnih inštitutov in bi pripomogla k zgotitvi psihoterapevtskega izobraževanja.

Poimenovanje lahko sprejmemo z naknadno izboljšavo, da bodo v vsakem študijskem letu ponudili izbirni obvezni predmet psihoanaliza/psihoanalitična terapija. Finančni načrt je v glavnem realističen, zainteresirani očitno sprejemajo relativno visoke stroške izobraževanja. Študijski načrti ustrezajo strokovnim in formalnim zahtevam – in če odmislimo posebne razmere v Nemčiji in v Švici tudi mednarodnim standardom.

Načrtovana študijska ponudba, še posebno ker bo v naslednjih letih tekla vzporedno z raziskovalnimi projekti (tudi zahtevno kvalitativno raziskovanje), daje soliden vtis. Raziskovalni načrti so uresničljivi, če začetni angažma vseh sodelujočih ne bo znatno popustil. Povezanost z drugimi ustanovami je dobra, izkušenj v pridobivanju sredstev s tretje strani je dovolj. Učiteljski kolektiv jedrnega tima pokriva vsaj 50 % vseh poučevanih vsebin in sestoji iz izkušenih, angažiranih oseb, naklonjenih reformam. Prosilci se zavedajo, da je treba zagotoviti neodvisnost in nevtralnost selekcijskih odločitev učiteljev USF, ki opravljajo tudi supervizijske naloge, delno tudi z zunanjimi strokovnjaki; zagotovljeno je tudi sodelovanje z zunaj univerzitetnimi ustanovami.

Prostori na Schnirchgasse so za pouk zelo primerni; njihovo velikost in površino bodo lahko, če bo treba, še povečali.

Na osnovi svoje ocene priporočam Avstrijskemu svetu za akreditacijo, da ugotdi prošnji Zasebne univerze Sigmunda Freuda Dunaj za akreditacijo. □

Prevedel Janko Bohak